

El mestratge de Jordi Sales

A propòsit de l'acte de presentació de la segona edició de Coneixement i Situació de Jordi Sales i Coderch (Barcelona: Edicions i Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2014)

JOAN GONZÁLEZ-GUARDIOLA

Societat Catalana de Filosofia, Universitat de les Illes Balears

MIQUEL MONTSERRAT CAPELLA

Societat Catalana de Filosofia, Universitat de les Illes Balears

XAVIER IBÁÑEZ-PUIG

Societat Catalana de Filosofia, Universitat de les Illes Balears

JOANDOMÈNEC ROS

Institut d'Estudis Catalans

JORDI RAMÍREZ ASENCIO

Societat Catalana de Filosofia

Prefaci a l'homenatge a Jordi Sales

[*Joandomènec Ros*]

Estic molt content de participar en aquest acte de presentació de la nova edició de *Coneixement i situació*, que —penso que ja ho puc dir— és l'excusa —ben escaient, d'altra banda— que han ideat uns col·legues i amics de Jordi Sales per a retre-li un merescut homenatge. Com a president de l'Institut d'Estudis Catalans presideixo institucionalment aquest acte, perquè se celebra a la seu de l'Institut i perquè Jordi Sales ha dirigit durant molts anys una filial de l'IEC, la Societat Catalana de Filosofia. Però a aquest deure formal hi haig d'afegir l'amistat amb en Jordi.

Conec en Jordi Sales des de fa temps, primer com a membre que era de l'Equip Rector de la Universitat Catalana d'Estiu, i després, com a president d'aquest equip —de rector, vaja— en una funció que jo també he patit. I estic convençut que cal ser filòsof i una persona culta (qualitats que ningú no li negaria), i sobretot tenir el tarannà —paciència, afable però ferm— d'en Jordi per a fer aquesta activitat, que bàsicament consisteix a «entretenir» durant unes

setmanes del mes d'agost tota mena d'alumnes que volen saber coses de llengua, d'història i de ciència, i que s'apleguen a Prada de Conflent. (I haver recorregut prèviament, durant la resta de l'any, tota mena de despatxos de polítics, acadèmics i gestors culturals per a aconseguir subvencions, cursos i espectacles.) I el conec, també, com a autor de llibres que ens fan pensar, com *La captivitat inadvertida* (Barcelona: Galerada, 2013), que a banda dels seus mèrits històrics i literaris és de lectura molt recomanable per als que encara dubtin de la necessitat que Catalunya esdevingui sobirana.

Però aquestes són dues de les múltiples facetes d'en Jordi. Aquí celebrem sobretot la de filòsof i professor universitari. No sóc filòsof, de manera que les meves aportacions seran poques i marginals. Començaré esmentant una frase de la Presentació d'aquesta edició del 2014: «Sempre he pensat, potser a causa d'haver estat professor de batxillerat, que a mi no em van llogar pas com a geni sinó per atendre a gent, per tractar amb persones, no pas des de la bonhomia i la xerrameca sinó des del programa que regia l'esforç d'una vida d'estudi».

Aquesta és una definició perfecta del professor que estima la tasca que fa i que està convençut que té coses per explicar, no pas perquè sigui la seva obligació com a funcionari o perquè sigui molt savi, sinó perquè convé que aquestes coses (la matèria de la seva disciplina) el jovent les aprengui i les sàpiga. I, sobretot, convé que els estudiants aprenguin a pensar; pot semblar que en el camp de la filosofia *ça va de soi*; potser sí, però de la meua experiència a les aules universitàries —en altres ensenyaments que no són la filosofia, és cert—, aquesta és per ventura la cosa més difícil d'ensenyar, a voltes per la incapacitat del professor i sovint pel caràcter refractari dels estudiants.

He llegit el llibre i, malgrat que alguns passatges són difícils per a un no-filòsof, n'he intentat treure l'entrellat. Me'l vaig perdre fa un quart de segle, però el trobo tan fresc i interessant ara com ho devia ser llavors. Comparteixo algunes de les coses que s'hi diuen, és a dir, que Jordi Sales explica que diuen els filòsofs dels quals analitza i sintetitza les aportacions a la cognició. Però altres coses no tant, i n'esmentaré algunes sabent que la crítica és per als autors originals, no pas per al glossador i sintetitzador que ens els fa arribar força entenedors en aquest llibret.

Per exemple, no estic d'acord amb el que es diu a propòsit de l'escola de Marburg: «L'extensió del model científic a les anomenades ciències humanes arruïna la cultura humanista que sostenia la vinculació anterior». Totes les citacions tretes de context són perilloses, però no fa pas gaire l'Institut, juntament amb la Facultat de Teologia, ha trencat una llança a favor de les humanitats,¹ i estic convençut, com altra gent de ciències, que convé que els científics de les ciències dites «dures» ens mirem i estudiem les humanitats, i que els de les ciències dites «toves» considerin i estudiïn les ciències. Per tant, benvingut sigui el

1. Rosa FRANQUESA [ed.], *Unes humanitats amb futur*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2014.

model científic —quan sigui aplicable— a les ciències humanes, per a fer-les més falsables i, per tant, més ciències.

Una altra cosa és —aquesta en relació amb les figuracions humanes de l'animalitat, segons Kant— que es veu l'*animalitat* com quelcom de caòtic i enfrontat a la *humanitat*: «La figuració de l'animalitat és font d'una repugnància primitiva davant l'agitació accelerada d'una multiplicitat: formigues, cucs, insectes, granotes, llagostes, ratolins... ens ofereixen aquests rostres d'animalitat, arquetipus del caos com la casa ho és del món». Com a biòleg, aquesta repugnància davant dels objectes d'estudi no la sento, és clar. Però, a banda d'això, avui hi ha científics de molts camps —també filòsofs— que ens vénen a dir que la intel·ligència i la cultura, atributs per naturalesa de l'espècie humana, són uns subproductes més de l'evolució, de manera que som intel·ligents i tenim cultura perquè som animals molt evolucionats, però animals al cap i a la fi.

I que la intel·ligència no és una cosa de més a més, associada a una ànima, *élan vital* o culminació d'un procés evolutivoreligiós, com pretenia Teilhard. En tota l'escala animal —o si voleu, en alguns invertebrats com els pops i, en especial, en ocells i mamífers entre els vertebrats— podem trobar senyals de cultura —és a dir, de transmissió per via no genètica de comportaments apresos i d'ús d'«eines»— i de vida social. Hi ha un llibre d'Edward O. Wilson,² que vaig tenir el gust de traduir fa un parell d'anys, que compara les societats de les formigues i d'altres insectes socials amb la nostra socialitat; naturalment, hi ha moltes diferències, però Wilson afirma que són vies diferents —més biològica l'una, més psicològica l'altra— per a assolir un nivell social, i cultural, més o menys complex.

Finalment, una altra cosa que m'ha fet molta gràcia perquè és una sensació que he experimentat *in vivo*: la fiblada, la descàrrega elèctrica d'una vaca tremolosa o vaca enrampadora (*torpedo torpedo*) (en el text apareix amb el nom vulgar portuguès o gallec de *tremelga*), que és com Menó diu que Sòcrates deixa els seus interlocutors. Més d'una vegada he patit aquesta descàrrega per part d'un d'aquests peixos elèctrics i la sensació és realment abassegadora: potser durant una hora, el braç de la mà afectada resta totalment insensible i adolorit, mentre intentes entendre com un peix relativament petit té aquesta capacitat de deixar-te atordit. Si aquesta era la sensació que Sòcrates provocava a aquells amb qui parlava, Déu n'hi do!

Bé, Jordi i filòsofs que ens acompanyeu avui, espero que em perdoneu aquestes digressions biològiques (ja us he dit que no sóc filòsof). Voldria acabar felicitant els organitzadors d'aquesta presentació de llibre *cum* homenatge al seu autor i dirigir uns mots finals a en Jordi Sales.

Jordi: ets, abans que res, professor, i després —potser accidentalment—, de filosofia. En aquesta universitat d'avui ens manquen professors universitaris i ens sobren especialistes en les diverses disciplines científiques i d'humanitats. Vull dir que tens encara molta feina per fer, pel bé dels nostres estudiants i gra-

2. Edward O. WILSON, *La conquista social de la Tierra*, Barcelona: Debate, 2012.

duats i del país. Espero que et prenguis la jubilació amb *jubilo* i que continuïs ensenyant a pensar els teus alumnes i escrivint assajos que ens facin pensar als ciutadans.

I

[Xavier Ibáñez Puig]

Ens trobem aquí reunits uns amics, deixebles d'en Jordi Sales –el Doctor Sales si ho preferiu–, per presentar la segona edició del seu *Coneixement i situació*, una obra que sens dubte ha orientat des de la seva arrencada la vida d'estudi de tots els que avui fem de ponents i d'alguns que us trobeu també entre el públic. No cal dir que és una alegria haver estat convocat a fer d'oficiant en aquesta celebració. Però, al mateix temps, no voldria pas que la celebració mateixa i la meua participació en ella fossin mal enteses. En una de les seves màximes i mals pensaments, Santiago Rusiñol escriu: «Aquell a qui fan un homenatge, ja pot preparar-se el nínxol»... No, de cap manera. No parlaré pas de les meravelles d'una obra morta, sinó de la persistència i continuïtat d'una obra ben viva.

Permeteu-me entrar en matèria –en l'obra viva de *Coneixement i situació*– donant una petita volta. En la segona edició del seu *El desig i el temps* (que és del 1991, 20 anys més tard que la primera edició, que era del 1971), Nicolas Grimaldi, gairebé al final de la seva presentació de la segona edició, escriu aquestes paraules:

«Sense cap mena de dubte, no escriuria pas aquest llibre exactament de la mateixa manera si l'hagués d'escriure ara, i, a més, ara que ja no em fio ni del testimoni de Plató ni del d'Aristòtil, ja no em passaria pel cap de dir, ni tan sols en una versió corregida, que tot desig desitja deixar de desitjar: com algú pot haver pensat ni un sol instant que l'anorèxia hagi estat mai desitjable? I tanmateix, vint anys més tard, si hagués de començar la meua tasca filosòfica, encara és aquest mateix llibre el que jo escriuria.» (p.12)

De la primera a la segona edició de *Coneixement i situació* han passat, no pas 20 anys, sinó 24: aparegut el 1990, reapareix ara, el 2014, sense que l'autor n'hagi canviat res, fora d'introduir un escrit de presentació. Val a dir que aquest text no és a la vida d'estudi de Jordi Sales el que *El desig i el temps* és a la vida d'estudi de Nicolas Grimaldi. En el cas de Grimaldi, el llibre recull la seva tesi doctoral i, per tant, com ell mateix diu en la cita feta, un començament en la seva tasca filosòfica. En el cas d'en Jordi és més aviat una fita que recull la feina feta durant més de vint anys de vida acadèmica i que obre el camp d'exploració dels anys a venir. En efecte, el Dr. Sales va entrar com a professor a la facultat de filosofia de la Universitat de Barcelona l'any 1968 i, segons ens diu la Introducció del llibre, *Coneixement i situació* recull un programa preliminar de les seves lliçons de teoria del coneixement tal com es formulava l'any 1982 (això és, més de 10

anys després d'entrar com a professor a la universitat i gairebé 10 anys abans de la publicació de la primera edició d'aquesta obra).

Segui com sigui, han passat 24 anys, i 24 anys no són pas poca cosa. Jo aleshores en tenia precisament 24, de manera que tot això passava, vist des d'avui, «nel mezzo del cammin di nostra vita». Voldria a continuació dir alguna cosa del que va suposar per a mi, enmig de la selva dels meus estudis universitaris, que era plena de linxs i panteres, trobar-me amb el guiatge del professor Jordi Sales. L'evocació em servirà per a mostrar la plena vigència d'aquesta obra que ara es reedita.

L'any 1990, quan va sortir l'obra, jo acabava d'acabar la carrera i, de la mà del Dr. Sales, entrava a la Societat Catalana de Filosofia, on vaig ocupar càrrecs institucionals de responsabilitat durant més de 10 anys. En el mateix moment de la primera edició de *Conèximent i situació*, jo en vaig fer la recensió al volum IV de l'*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* (1990-91: 187-191). Després de donar una visió de conjunt de l'obra, ja al final de la recensió escrivia aquestes paraules:

«Tant se val si els passos en el desenvolupament del programa han esdevingut uns altres, o si la remissió mateixa a un programa ha desaparegut. El que cal retenir de l'ensenyament d'aquesta obra és el sentit d'una tasca a fer com a auto-aclariment que pren ineludiblement, en la situació actual, la forma d'història de la filosofia com a meditació.» (p. 191)

Mireu què volia dir. Tal com diu la primera frase de la seva introducció, el llibre pretén en efecte tenir una unitat programàtica. La mateixa introducció explica, en realitat, que el programa a què es refereix és el de les lliçons de teoria del coneixement tal com el professor Sales les pensava l'any 1982; i tanmateix, com que el llibre ens enfronta constantment a una tasca a fer, jo entenia que es parlava, no d'unes lliçons ja fetes i acabades, sinó d'una tasca oberta a realitzar; de manera que, així llegida, em semblava que l'obra podia causar una certa perplexitat al lector i, per tant, que calia justificar la presentació d'un programa que en aquell precís moment el mateix Jordi Sales aparentment no estava realitzant pas, no almenys en la forma concreta com es troba justificat pas a pas en el llibre.

En efecte, en els anys en què jo vaig tenir la sort de poder assistir a les seves classes –precisament a finals dels anys 80–, el centre d'interès d'en Jordi era sobretot la filosofia de Plató, a partir de la renovació dels estudis platònics propiciada per la confluència de les propostes de Leo Strauss i els seus deixebles d'una banda, de Jan Patočka d'una altra banda, i de l'escola de Tubinga en tercer lloc. Sens dubte, les temàtiques tractades a classe *amb* Plató es podien trobar en tots i cadascun dels capítols de l'obra, però en el seu plantejament i en la seva orientació no semblava que despleguessin en concret cap dels cinc capítols. Com veureu quan llegiu o rellegiu el llibre, Plató només hi surt tractat al capítol tercer, i concretament sobre la temàtica de la purificació respecte les velles opinions que pot obrir l'espai de la interioritat cognoscitiva com a camp a explorar. Però l'exploració mateixa es formula, fins i tot en aquest capítol tercer, no des

dels textos platònics sinó des de les meditacions cartesianes o des d'altres llocs. Així doncs, en el moment en què es publicava el llibre, a classe en Jordi Sales aparentment obria una nova línia d'investigació centrada en el que, en expressió d'Stanley Rosen, podem anomenar la *fenomenologia dramàtica platònica*. La *Carta VII*, el *Menó*, el *Gòrgias*, *La república* i *El convit* eren objecte d'estudi en els diferents cursos dedicats a l'ensenyament platònic i al platonisme i la fenomenologia. No s'obria, així doncs, un programa d'estudis renovat? I si era el cas, quin sentit tenia publicar un programa d'estudis ja caduc?

Abans de respondre a aquesta qüestió, voldria encara dir alguna cosa més d'aquells temps. Perquè val a dir que eren altres temps. Eren aquells temps en què les carreres duraven cinc anys i els cursos nou mesos, en què els estudiants podíem aprofundir pausadament en les nostres lectures perquè no havíem de presentar cinc treballs cada tres mesos, en què un estudiant a partir de tercer podia triar les matèries en funció del professor i no de les temàtiques; uns temps per tant més propicis a les relacions entre mestres i deixebles; uns temps, en suma, en què de vegades s'arribaven a donar les condicions idònies per a fer amb els teus mestres alguna cosa així com una comunitat d'estudi, alguna cosa així com la que, passats 24 anys, ens convoca encara ara en aquest mateix moment.

Pel que fa a la facultat, els departaments eren ocupats per escoles rivals. Marxistes, nietzscheans d'esquerres, estructuralistes, heideggerians i desconstruïdistes confluïen, malgrat la distància que els pogués separar, en la seva croada antimetafísica. Els tomistes vivien relativament aïllats, com si les seves coses no fossin d'aquest món. Pel que fa als lògics, abans com ara, trobaven intel·ligibles tant el llenguatge metafísic dels uns com el llenguatge antimefísic dels altres, i es refugiaven al cinquè pis amagant-se del soroll eixordador que fan els humans quan discuteixen, a la bona manera dels Pitàgores i dels Teodors del nostre temps. Entre els estudiants, els Clitofons d'ànima analítica pujaven al cinquè pis, a la recerca d'un recer de racionalitat enmig de tanta confusió babèlica. Els qui encara tenien deutes pendents amb la seva formació passada, se sentien seduïts per un o altre dels discursos que des de la retòrica de la sospita denunciaven precisament allò respecte al qual es volien o se sentien alliberats. La facultat, una mica com sempre, podia en el seu conjunt semblar més un cau de sofistes –erístics el uns i retòrics els altres, serens com Pròdic els uns i incendiàries com Trassímacs els altres– que sovint asserenava només en el sentit que ajuntava en un mateix forat tots els inquietos d'una mateixa mena, però que *no aquietava d'una forma vertadera cap inquietud real*.

Alguns, potser més bocamolls que el comú dels estudiants, ens ho passàvem la mar de bé, ja fos al bar o a la gespa (això passava a Pedralbes), sempre amb una cervesa a la mà, tot deconstruint els professors deconstructors, o celebrant la condició de funcionari dels professors nietzscheans, o rient-nos dels bons costums burgesos dels professors partisans de la lluita de classes i la revolució del proletariat, o fent la llista dels pressupòsits metafísics dels enemics de la metafísica de tants colors com hi havia aleshores a la universitat. No us sorpren-

gueu que no inclogui en la meua llista de víctimes de la nostra sofisteria de bar els professors tomistes: la formació rebuda a casa (el meu pare era marxista) em va fer evitar metòdicament i sistemàticament totes les assignatures impartides per tomistes (no dic que n'estigui orgullós, només n'aixeco acta), de manera que els meus estimats amics de facultat i jo, si bé vam fer coses heroiques com tallar la Diagonal coratjosament en contra de la Guerra del Golf, mai no vam tenir ocasió de divertir-nos buscant els punts febles del tomisme... En resum, joves i intel·ligents com érem –en veritat *massa* joves i *massa* intel·ligents– feiem el que Nietzsche diu que cal fer amb els mestres: matar-los –si bé no literalment.

Potser direu que distorsiono la imatge i pot molt bé ser. Només puc dir que és així com jo veia la universitat aleshores. No costa gaire de creure que em trobava, així doncs, ben a prop de ser un esteta nihilista, o potser d'esdevenir, també jo, un Clitofó: algú que, veient la buidor amb què et deixava la filosofia en qualsevol de les seves versions contestatàries, acabés anant a buscar alguna cosa sòlida en alguna altra banda. I heus aquí que, tocat així per una certa arrogància intel·lectual i una molta esterilitat al mateix temps pròpia i ambiental, vaig tenir la sort de topar –i dic «topar» amb tota la intenció– amb les classes i el mestratge d'en Jordi Sales.

El llibre que presentem conserva plenament, i en la seva primera joventut, totes les virtuts que a mi em van fer tan bé en aquell moment, i per això vull felicitar públicament en Josep Monserrat per la bona pensada de reeditar-lo. Ja he parlat massa i no tindrè temps de respondre bé la qüestió que he plantejat. Aquesta resposta l'he donada en l'article que vaig escriure en el volum col·lectiu *Lectures de filosofia*, editat per Barcelonesa d'Edicions l'any 2003. Intentaré, per acabar, formular brevíssimament el que hauria volgut dir més bé si hagués disposat de més temps.

Hi ha una fragilitat inherent a la transmissió de la filosofia. Tant en la seva temptació sistemàtica com en la seva temptació antisistemàtica. Tota versió antisistemàtica viu com un paràsit dels sistemes que combat. La filosofia de la denúncia s'ha d'anar reinventant ella mateixa tot reconstruint constantment els seus propis enemics, dotant-los si cal de respiració assistida, per a poder sobreviure ella mateixa. L'esforç és trampós i estèril. En darrer terme nihilista. Però les versions sistemàtiques no ho tenen millor, perquè transmeses en l'oblit de les qüestions que les van fer néixer i, per tant, desarrelades de la seva situació primigènia, es tornen argot tècnic i escolàstica, constructe sòlid però buit. En un dels apèndixs del seu llibre sobre *El convit*, Sales parla de la filosofia de Plató com «una filosofia que no es pot tota ella posar per escrit» (p. 140). El diàleg platònic fa tot això: 1/ radicant sempre l'esforç teòric en la seva situació concreta, Plató pensa unit el que es presenta unit; 2/ exigint del lector que entengui el que escolta a la llum del que es veu en escena, respecta en el seu discurs la dimensió no discursiva de la vida de l'esforç racional, de manera que no cau en la temptació babelica de la construcció d'un sistema; i, 3/, fent visible la possibilitat de l'aclariment racional, troba una manera no sistemàtica de defensar

la racionalitat, i conjura d'aquesta manera igualment la temptació antisistema. Que calgui fer aquestes tres coses és un dels ensenyaments perennes que trobem magistralment formulat a *Coneixement i situació*. Haig de fer per tant una retractació del que escrivia l'any 1990 i que he tornat a dir més amunt. No hi ha pas un canvi de programa. L'únic que passa és que el programa presentat no és gens l'índex d'un sistema a desplegar, sinó un camp d'exploració que reclama l'esforç d'exploradors diversos units per l'objectiu comú de mostrar el sentit i la possibilitat de la vida aclarida. Els mateixos ponents som alguns d'aquests exploradors que vam ser llançats a l'aventura intel·lectual sota el guiatge del mestre Sales.

L'any 1990 en Jordi Sales havia donat una direcció sòlida i plena de sentit a la meua vida d'estudi. En el treball teòric, em feia entendre el principi metodològic de pensar unit el que es presenta unit. En la vida pràctica, em cridava –a la Societat Catalana de Filosofia entre altres llocs– a col·laborar per portar els estudis filosòfics del nostre país al nivell dels estudis internacionals. Entre el públic veig alguns deixebles d'en Josep Monserrat que segueixen els nostres passos i s'han sumat per tant al nostre equip d'exploradors. L'obra, una obra que és al mateix temps individual i col·lectiva, és ben viva.

II

[Jordi Ramírez]

Vaig ser alumne oficial del Jordi Sales des de la tardor de l'any 1984, a l'assignatura de Teoria del Coneixement, que era una de les opcions al tercer any de carrera, fins al 30 d'abril de 1992, el dia que vaig llegir la meua tesi doctoral dirigida, evidentment, pel Dr. Sales. És un període de temps molt lligat al de *Coneixement i Situació* ara reeditat, ja que encara que el llibre aparegué a les darreries de l'any 90, l'any 1983 apareix dins del text nombroses vegades com a referència temporal de la reflexió duta a terme. Foren aquells també els anys on es procedí a la refundació de la Societat Catalana de Filosofia, una tasca en la que el Dr. Sales tingué un paper decisiu.

M'és molt difícil pensar la meua trajectòria acadèmica i, malgrat això, intel·lectual, sense la seva figura. Des del principi Jordi Sales se'ns aparegué com un professor diferent. Diferent perquè feia i deia coses, en aquell context, molt rares. De la primera en tinc un record ben clar. Era una tarda que en Jordi va arribar una mica tard, la classe començava a les sis del vespre, perquè venia del banquet homenatge a un dels catedràtics «històrics» de la casa, imagino que seria el Dr. Gomà. Aquell dia ens va parlar de la Universitat de Barcelona; de la importància que aquesta institució funcionés i del fet que, malgrat tot funcionava. No era pas aquesta l'opinió dominant a l'ambient, ni era fàcil defensar-la. De fet, el millor argument potser rau en el fet que avui estem aquí tots plegats en aquest acte. Però d'això no en podíem saber res fa trenta anys. En tot cas, el

discurs deixava clares dues coses: el seu orgull de ser un membre de la Universitat de Barcelona i el seu compromís amb la institució (i cal recordar que aquesta ha estat una de les constants al llarg de la seva trajectòria). Aquesta presa de posició era una actitud francament insòlita. Pel contrari, allò habitual, i políticament correcte (encara que no s'hagués inventat aquest terme), era burlar-se d'unes institucions, per essència, reaccionaries, repressives i limitadores de les múltiples facetes de la genialitat dels docents; alcavotes que canviaven la puresa intel·lectual i política per una manera massa prosaica de guanyar-se la vida.

La segona cosa rara també sorgia del contrast amb altres docents. La Deessa improvisació apareixia el justet. A diferència d'altres casos, on sovint hom acabava considerant que tant feia parlar d'una cosa com d'altra (sempre que pogués dur en un curt termini a parlar d'allò veritablement important: un mateix), en Jordi Sales tenia una programa, en el sentit que tenia molt clar el lligam entre allò que volia i allò que calia explicar. De fet, el nucli d'aquest programa el trobem ben fàcilment: és l'índex del llibre del que avui parlem, però també l'articulació del meu programa d'estudis, de les assignatures que vàrem cursar al segon cicle i després als estudis de doctorat: els cursos sobre Kant, Plató, Descartes i la fenomenologia husserliana.

Finalment l'últim element original aportat pel Dr. Sales tampoc no era gens freqüent a la Universitat de Barcelona als vuitanta; es tractava del ferm propòsit de connectar la feina feta, la seva i la dels seus deixebles, amb el panorama internacional d'estudis. De treballar-ho tot des d'una comprensió de l'estat de la qüestió, el més universal possible, per a arribar a resultats que poguessin constituir una aportació real a l'avenç de les qüestions tractades. Això era un xic estrany. Franco s'havia mort, però encara ens quedaven uns anys per a començar a ser europeus. Tot era encara molt lluny i, després de moltes dècades de provincialisme absolut, molta gent estava relativament còmoda i satisfeta. Potser no teníem ni Oxford, ni Cambridge, però l'animació del bar era insuperable ...

Bé, atès que el disseny de l'atzar o d'alguna intel·ligència superior ha fet que els quatre ponents reunits avui en aquesta taula hàgim centrat els nostres esforços preferentment en cadascuna de les quatre àrees d'interès on el Dr. Sales centrà el seu esforç docent i de reflexió, sembla que em cal dir alguna cosa sobre els estudis cartesianes. Descartes apareixia en el curs de Teoria del Coneixement del 84 després de les lliçons dedicades a Plató, les quals estaven molt centrades a la lectura del *Menó*. De fet hi havia un paral·lelisme evident entre el jove Menó, que s'havia après el discurs de Gòrgias sobre la virtut i en podia parlar molta estona, sense saber-ne què era, i la posició mantinguda pels joves estudiants sobre un Descartes que seriosament no havíem llegit mai, però del qual pensàvem saber-ho tot perquè no teníem cap dubte de què era un autor racionalista i estàvem convençuts que allò era tot el que calia saber i en teníem prou i n'estàvem la mar de contents. En aquest context, Sales ens imposà el deure de prescindir de l'aparent i condescendent pseudo-saber per tal de fer l'esforç de tornar al text mateix, fins i tot si això suposava qüestionar el valor i el sentit d'allò que havíem

rebut i que tan bé ens anava per passar pàgina i poder dedicar-nos a fer especulacions més afalagadores. Evidentment el tema de fons era en gran mesura la qüestió del neokantisme, tot i que aquest terme només apareixia al curs com de passada. Allò que suposava la qüestió del neokantisme era una concepció de la història de la filosofia que mesurava els autors i la seva reflexió únicament i exclusivament per la convalidació que podien tenir del present. Era, i en gran part segueix sent, la filosofia del *Manual*, entès no com a camí d'iniciació o propedèutica, sinó com a substitutiu. En aquest sentit, diria que en Jordi Sales ens va ajudar a realitzar el nostre particular i concret pas *del mite al logos*, aquest procés que de manera errònia els manuals dolents situen en un temps i en un espai físic concrets, en unes circumstàncies en les quals el mite estava inequívocament caracteritzat com a *logos*. Molts de vosaltres podreu reconèixer en aquesta afirmació un tòpic propi del pensament de Leo Strauss: la qüestió de la segona sortida de la caverna, més difícil que la primera perquè nous prejudicis més potents s'han afegit als gairebé naturals. No sé del cert si aleshores en Jordi ja havia començat a fer l'estudi sistemàtic que finalment desenvolupà del pensament straussià; sí que evidentment havia pensat a fons la importància de la meditació històrica husserliana com a *Coneixement i Situació* quedava perfectament reflectit: «La lliçó husserliana en aquest context és respondre que ens calen consideracions històriques si volem ser filòsofs, ja no ho podem ser en la ingenuïtat» (p. 92, de l'edició de 2014).

Hom pot llegir Descartes perquè és el que toca, per exemple per tal d'acomplir un programa administratiu, per tenir un moment de satisfacció comparant els seus errors amb la nostra sagacitat pròpia dels fills d'un temps superior o, també, i aquesta és la possibilitat que ens mostrà i en la que insistí Jordi Sales el 1984, per tal d'aprendre alguna cosa (una possibilitat que en els anys venidors sabríem també que tenia molt a veure amb allò proposat per Leo Strauss). De fet, aquesta darrera és la legítima i la coherent i potser perquè aquesta era la intenció principal. El text clau era la primera meditació, molt sovint obviada com un exercici de retòrica potser no del tot dolenta, però sí supèrflua. Pel contrari, pels que pensen que la filosofia té el seu origen en el qüestionament i la inquisició de les certeses rebudes, difícilment es pot trobar cap altre text més representatiu del que significa una actitud filosòfica i que ens expliqui millor com cal aprendre a fer filosofia. Com als punts esmentats anteriorment, també aquí resultava molt cridaner el contrast entre aquesta proposta i les tradicions dominants al si de la majoria dels departaments que llavors composaven la Facultat de Filosofia, en les quals aquestes certeses rebudes (els evangelis tradicionals o el de Marta Harnecker) tenien tant de pes que acabaven definint-se com el punt de partida i el d'arribada.

Hem de parlar tots i tampoc cal acaparar tot el temps; sí que m'agradaria indicar, més que no pas veritablement explicar, el lloc privilegiat de la primera meditació cartesiana per tal de fer una primera aproximació a algunes de les propostes bàsiques i nocions centrals de la idea salesiana tal i com és exposada a *Coneixement i Situació*. N'esmentaré cinc:

1/ La noció mateixa de Meditació que en el context dels estudis cartesians por ser definida com l'antinòmia del Mètode, un exemple de fals ídol filosòfic.

2/ La reivindicació de la Metafísica (filosofia primera en la terminologia pròpiament cartesiana) enfront de la pretensió de la seva superació històrica per sabers sociològicament, científicament o antropològicament superiors, cosa fins i tot admesa pels que la conreaven.

3/ L'atenció a la forma literària, és a dir, fer atenció al fet que no podem llegir Descartes prescindint del fet que està escrivint una meditació i no pas un tractat, com tampoc podem llegir Plató prescindint del fet que escriu diàlegs i no pas els tractats aristotèlics. Prendre consciència en definitiva de que no hi ha comprensió cabdal del missatge filosòfic sense una idea clara de la seva dimensió literària.

4/ La noció d'interioritat cognoscitiva. No hi pot haver comprensió del fet cognoscitiu sense l'exploració de la distància existent entre l'estat habitual del si mateix i la posició que cal assolir, per tal que aquest coneixement brolli (p. 60). Aquest espai constitueix el contingut de l'ànima platònica i del *cogito* cartesià.

5/ Finalment, la noció de purificació, allò patit, molt a desgrat, pel jove Menó en el diàleg que porta el seu nom, o l'acte de desfer-se de les velles opinions realitzat pel subjecte que medita a la primera meditació. L'infanticidi, entès com a pèrdua de la innocència, sense el qual no pot produir-se l'acte purament filosòfic. La comprensió de l'activitat passa per entendre que el moment ascètic no és un afegit retòric al desenvolupament de la reflexió metodològic-objectiva sinó l'acte des del qual aquesta pot accedir al sentit, com diu el mateix Jordi Sales: «La unitat entre ambdós aspectes ha de mantenir-se per aconseguir l'aclariment de les operacions cognoscitives com a comprensió del que s'ha de comprendre en cada cas, i de la situació en què es troba el cognoscent que comprèn» (p. 56).

Bé, és hora d'anar acabant i desobeiria la tradició més genuïna del nostre gremi si no oferís alguna mena de conclusió. Aquesta ha de referir-se a quins han estat els resultats dels esforços d'en Jordi. Què n'hem après. És clar que poden haver moltes respostes possibles. Tantes com assistents estem avui en aquesta sala. Jo només en puc donar la meua que està del tot connectada al darrer dels conceptes que hem esmentat: el de purificació. Llegir Descartes, no passa tant per l'hermenèutica reconstructiva de no sé ben bé que, sinó per fer-li cas i meditar. Purificar-se es desprendre's de les opinions rebudes i si això es fa bé necessàriament ha de significar desprendre's de l'ideal del jo, perquè hi ha una íntima unitat entre el pseudo-coneixement i la condescendència auto-probatòria per un mateix que defineix el lloc des d'on normalment estem. En definitiva, allò que vaig aprendre d'en Jordi és a no ser romàntic, a deslliurar-me de la patologia més característica i definidora dels temps moderns. I aquest guariment no és pas poca cosa, sinó la condició essencial per a gaudir del més important: l'amistat i el diàleg, allò que per si sol defineix el que és la bona vida. Moltes gràcies Jordi pel teu magisteri i a tots els presents per la vostra atenció.

III

[Miquel Montserrat Capella]

Coneixement i situació –com segurament ja sabeu– presenta en forma de cinc estudis una temàtica que en Jordi Sales va començar a desplegar en la seva primera etapa de docència a la Universitat de Barcelona, especialment en l'assignatura de Teoria del Coneixement. Això era cap a les darreries de la dècada dels 70 –època en què, si descomptem la nostra joventut, encara pesaven, i molt, els anys de plom: el paisatge universitari era llavors en molts sentits inhòspit i tremendament isolat i l'ambient filosòfic tirant a reclus i pansit.

Així que jo i altres companys de la meva promoció, fugint de la mediocritat gens àuria que regnava, miràvem d'aferrar-nos a alguns professors de la Facultat de Filosofia –ben poquets, al capdavant– capaços d'ensenyar-nos alguna cosa sobre la reflexió filosòfica: un jove Jordi Sales entre ells.

Coneixement i situació ens ha de resultar, així doncs, a tots els que sou professors a la meva generació, per força, familiar i molt reconeixible... Calculo, però que, des que la meva promoció va deixar la Facultat, en Sales haurà seguit ensenyant Teoria del Coneixement uns, què?, ... 30 anys més, si no em quedo curt i tot!

Els que hem volgut –o hem pogut– anar seguint (i potser, en ocasions acompanyant) el nostre antic professor, coneixem el seu treball filosòfic per mitjà de les seves conferències i publicacions. Però –evidentment ja fora de les aules– no podíem saber com havia anat evolucionant la seva docència: quines eren les qüestions que proposava i els continguts que tractava en *Teoria del coneixement* en etapes docents posteriors.

Com que, en ocasió del seu segon nomenament com a degà de la Facultat, en Jordi Sales va insistir expressament que fos jo qui, en qualitat de professor associat, assumís aquesta assignatura, una bona part del material que ell utilitzava en les seves classes va anar a parar a les meves mans. Vull referir-me, doncs, amb tota la brevetat que demana el moment, a aquest material que des del curs 2007/2008 consulto amb regularitat per, humilment, intentar mantenir viva la flama del seu magisteri en la *Teoria del coneixement*.

El curs de Teoria del Coneixement s'estructura –de manera aparentment simple– entorn de tres eixos fonamentals: tres qüestions que serveixen per endreçar l'anàlisi del problema del coneixement, a saber, *Q1: Hi ha coneixement?*; *Q2: Què és el coneixement?*; *Q3: D'on sorgeix el coneixement?*

Sota l'aparent ingenuïtat i simplicitat d'aquestes qüestions respira *el qüestionament d'allò que es dona per evident o per descomptat*: que els homes coneixem, que sabem el que és aquest conèixer, i, possiblement, que el seu origen, si no és revelat en la paraula divina, ens és immediatament mostrat pels sentits o per la raó.

Ara, cadascuna d'aquestes qüestions filosòfiques han donat lloc a posicions antagòniques –essencialment dues– l'aclariment de les quals ens ha de perme-

tre reflexionar les teories i els conceptes nuclears de la Teoria del Coneixement:

- la Q1 (Hi ha coneixement?) origina les posicions polèmiques –afirmativa i negativa– del *dogmatisme i l'escepticisme*.

- la Q2 (Què és el coneixement?) dóna lloc a la rivalitat entre *realisme i idealisme*.

- la Q3 (D'on sorgeix el coneixement?) fa aparèixer l'antagonisme entre les posicions del *racionalisme i empirisme*

Aquesta estructura no és estranya als manuals a l'ús: per exemple, vertebra en bona part el clàssic llibre de Johannes Hessen sobre la Teoria del Coneixement de 1925 (aparegut en castellà en traducció de José Gaos). Però en l'esperit del curs de Sales aquest plantejament de les tres qüestions bàsiques del coneixement es guanya pel camí *d'un retorn als orígens de la disciplina* –concretament, recuperant aquest text seminal que constitueix el darrer capítol de la Metodologia Transcendental de la *Crítica de la raó pura*, que és també el darrer capítol d'aquesta obra de Kant i que porta el títol «Història de la raó pura».

(Dit sigui entre parèntesi, he sentit molts cops d'en Jordi Sales la proposta de començar la lectura de la *Crítica de la raó pura* pel final, cosa la qual he procurat seguir sempre que he pogut perquè presenta avantatges innegables. El més important és que hom s'assegura la lectura d'aquesta part tan oblidada o menystinguda de la *Crítica*, a la qual altrament mai no s'arriba. Perquè és en aquest lloc que em sembla que Kant preserva una bona part del treball sobre la filosofia teòrica anterior al 1781 (o al 1770) que considera encara vigent des de l'altura de la mirada crítica.)

Dogmatisme i escepticisme, realisme i idealisme, racionalisme i empirisme es converteixen així en els fils conductors per analitzar les qüestions bàsiques del coneixement. Aquesta proposta és el que en Sales anomena «*el joc dels -ismes*».

Què són els «-ismes»? Són etiquetes classificatòries que *serveixen per entendre'ns* –i que tenen així el que Sales anomena «*comoditat d'ús*»–, fórmules simples i reduïdes que permeten evocar una complexitat de dades i problemes.

El «joc dels -ismes» ens planteja com a tasca immediata la del seu aclariment, d'on sorgeix ja un programa de treball ben ampli: què ens diu l'arrel de cada «-isme», quan es va formar i en quines circumstàncies, amb quina intenció, quines vicissituds li han escaigut, etc. El resultat d'aquest aclariment queda ben lluny de la mera *sanció* del seu ús – i més aviat desemboca en la seva obligada problematització. Cito de la primera lliçó de Sales anomenada «Projecte Quimera»: «Res resulta més incòmode, però, si un vol treballar bé en filosofia que l'abús o l'ús indiscriminat dels termes acabats en -isme».

La pregunta és: quina mena d'*incomoditat* és aquesta? Ja que es notará l'oposició entre aquesta *incomoditat* dels «-ismes» i la seva inicial *comoditat d'ús*. I és que precisament el que resulta còmode per entendre'ns com a parlants, ha de fer-nos sentir incòmodes com a pensants...

Segueixo la citació que havia començat allí on l'havia deixat:

«*Classificar* és una operació imprescindible per tal d'orientar-se entre coses, sobretot quan d'elles n'hi ha un nombre considerable en la seva varietat; és bona cosa, doncs, classificar d'alguna manera la varietat possible de doctrines filosòfiques. Però tota etiqueta classificatòria pot virar fàcilment en el sentit d'un recurs de menyspreu o d'engrescament irreflexiu sota una opció sovint molt poc determinada o confusa. Així blasmant uns –ismes o abraçant-ne, més o menys fervorosament, uns altres és ben fàcil moure's més en les caricatures d'una tipificada història de les doctrines filosòfiques que en la vida de les qüestions que de veritat han preocupat als filòsofs i als homes.»

De manera que «el joc dels –ismes» que se'ns proposa aquí és alguna cosa més que l'aprofitament de l'espai de reflexió sobre el coneixement, ben formulat pel Neokantisme de Marburg, en el sentit d'un retorn del coneixement sobre els seus pressupòsits. En la proposta de Sales, el retorn del pensament sobre les seves estructures d'ingenuïtat ha d'eixamplar-se en la Teoria del Coneixement fins encabir de manera especial el pensament filosòfic mateix.

Massa sovint darrere els -ismes agonitza el pensament filosòfic –i el que demana «el joc dels -ismes» és aleshores que, precisament, fem tot el possible per reviscolar aquest pensament. Que siguem capaços de retornar a la lectura sense prejudicis deformadors d'aquells autors el pensament dels donem per evident o ja massa conegut –de retornar, així doncs, de manera particular, a un Plató que no és dogmàtic, a un Descartes que no sap que ell és racionalista i ni tant sols sap què caram és això del racionalisme, i a un Kant que fa mans i mànigues per desmarcar-se tant com pot de l'idealisme...

Puc dir que el plantejament del curs de Teoria del Coneixement que Sales proposa, ha estat assumit, si més no com a punt de partida, pel Departament de Filosofia Teorètica i Pràctica de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona, de manera que els diversos professors que fem l'assignatura en seguim l'esquema bàsic. L'única cosa que ens caldria ara seria posar a disposició de l'alumnat i el professorat aquest material per mitjà de la seva publicació.

Aquesta publicació, val a dir-ho, ja estaria preparada, si el material cobrís la totalitat de les qüestions plantejades. Però malauradament no és així. Diria que la qüestió primera (sobre *dogmatisme i escepticisme*) està sobradament tractada, i que la qüestió de l'origen del coneixement (tocant al *racionalisme i l'empirisme*) es podria completar sense gaire esforç. En canvi, la qüestió «què és el coneixement?» no la trobo gairebé ni esbossada. Tinc alguna referència –i només això– d'una lliçó que tractava la qüestió dels universals, on imagino que Sales feia l'arqueologia dels conceptes *idealisme i realisme* –a banda d'això, res més.

La raó que el curs quedi així sobradament interromput, crec poder endevinar-la. Ja en la meua època d'estudiant, el professor Sales tenia invariablement dificultats per acabar el programa de l'assignatura. De manera que sospito que tampoc –en la seva posterior carrera docent – no va arribar a esmenar aquesta, diguem-ne..., peculiaritat.

Queda clar que evito la paraula ‘defecte’. En primer lloc, perquè jo no sóc la persona indicada per criticar precisament aquest aspecte: en les diverses repeses del curs de Teoria del Coneixement (i ja en van unes quantes), mai no he aconseguit jo mateix cobrir la totalitat del temari –i molt possiblement em quedi més lluny encara d’aconseguir-ho que no pas en Sales!

En segon lloc, més seriosament, perquè en Jordi Sales mai va ser un professor angoixat per acabar cap temari: el model del seu ensenyament diria que era poc pragmàtic, i qui sap si poc didàctic i tot, mesurat pels estàndards de Bolonya. El seu model era, pel que fa a la forma, magistral (tot i que sembli mentida, hi ha encara avui alumnes que gaudeixen i agraeixen aquest format); i, pel que fa al fons, no dubtaria a dir que l’ensenyament de Sales era platònic de soca-arrel: vull dir, d’entrada, conduït per la deriva dels problemes, preocupat i honest per no defugir la dificultat dels temes, sempre dirigit per les constants descobertes a què el conduïen el seu propi estudi i la seva pròpia reflexió. Un alumne de Sales sempre tenia la impressió que el més estudiós de la classe era justament el seu professor.

El platonisme del mestre Sales es manifestava, després, sobretot, per mitjà del seu saber estar amatent a les aptituds i a la sinceritat de l’esforç del principiant –per obrir-li, en acabat, de bat a bat les portes d’una amistat ja impossible de distingir del diàleg filosòfic.

Per concloure, doncs, permeteu-me que li agraeixi a en Jordi Sales –en el meu nom i en el de diverses generacions d’estudiants– d’haver tingut en ell no sols un mestratge filosòfic, sinó també *un exemple de docència* que em penso que, diria que sortosament, costaria molt d’encaixar en les actuals facultats de pedagogia.

IV

[Joan González Guardiola]

Coneixement i Situació, aquest llibre que tan modestament en Jordi Sales acostuma a presentar com a «materials de treball», es va editar per primera vegada l’any 1990. Les dues edicions van encapçalades per uns versos dels “Quatre Quartets”, de T.S. Eliot, que en la seva traducció catalana diuen així:

«l’experiència passada reviscuda en el sentit
no és només l’experiència d’una única vida,
sinó de moltes generacions, sense oblidar
una cosa que és potser ben inefable:
la mirada cap enrere més enllà de la certesa
de la història documentada, la mirada de cua d’ull
damunt l’espatlla, cap a la por ancestral.»

El Dr. Sales va escollir aquests versos per introduir la seva obra, però el sentit ple d’aquests es guanya unes línies més amunt, on Eliot afirma: «Vam tenir

l'experiència, però en vam perdre el sentit», i tot seguit apunta: «I acostar-se al sentit restaura l'experiència».

Coneixement i Situació és un exercici d'aproximació a sentits que hauria de permetre'ns restaurar experiències. De les experiències fundadores o originàries, que no podem oblidar que són experiències col·lectives i intergeneracionals, tenim habitualment un record espectral, un eco que ens arriba vaporós i difuminat des del més profund de la història escrita, i que pot ser restaurat atenent al sentit. Aquesta, i no altra, és la direcció d'aquella manera d'entendre la filosofia que coneixem amb el nom de 'fenomenologia'. Som consumidors de sentits incapaçs gairebé de restaurar les experiències fundadores. Husserl anuncia això amb la seva habitualment ineficaç retòrica als articles publicats a la revista japonesa *Kaizo*, sobre la temàtica de la renovació (*Erneuerung*) de l'home i de la cultura ('*Kaizo*' vol dir en japonès 'renovació'). 'Re-novar' és tornar a fer nou el que ja no ens apareix com a tal. Els inicis de les coses tindrien una força que s'esvairia en el temps, seguint processos més o menys naturals, i que el pensament podria restaurar a través d'un treball sobre la seva forma de manifestació. No parlem de desaparicions, parlem d'aparicions esgotades, d'aparicions cansades, com dirà posteriorment Husserl a la *Krisis*, denunciant el «cansament d'Europa». Husserl parla de l'*Erneuerung* l'any 1923, en ple període d'entreguerres, i amb la mirada posada en la primera guerra mundial, de la qual enguany celebrem el centenari (aquest any celebrem moltes coses, el tricentenari de la pèrdua de les nostres llibertats, però també el centenari de la Mancomunitat, i el centenari de la Primera Gran Guerra). L'any 1920, en una carta a un deixeble que s'havia doctorat amb ell, Winthrop Bell, Husserl escrivia sobre la Gran Guerra que tot just havia acabat:

«Aquesta guerra, el pecat més universal i profund de la humanitat en tota la seva història, ha posat a prova totes les idees vigents en la seva impotència i inautenticitat. La guerra del present, convertida en guerra del poble en el més estricte i horrorós sentit de la paraula, ha perdut tot el seu sentit ètic. Per una renovació ètica-política de la humanitat cal un art de l'educació universal de la humanitat, que estigui sustentat pels més alts ideals ètics, clarament fixats; un art en la forma d'una poderosa organització literària per il·lustrar a la humanitat i educar-la conduint-la en el camí cap a la veracitat.»³

Puc sentir els vostres esbufecs des d'aquí on estic llegint, sobre les paraules de Husserl. Sobretot tenint en compte el que passaria tan sols vint anys després a Europa i al món, amb la Segona Gran Guerra, i tenint en compte que ara ja no volem renovar res, sino que volem novetats. Potser sí, que tots estem cansats, d'educacions universals de la humanitat, d'ideals ètics clarament fixats, de

3. Hua XXVII, p. xii.

programes il·lustrats, de repúbliques dels savis, de rebel·lions de les masses i de rebel·lions de les elits. Hem *masegat* massa les paraules, a les quals van sempre arraulits els seus significats, i això sembla fer cada vegada més difícil la possibilitat d'una renovació.

Allò que ja no pot aparèixer-nos com a nou ho fa sempre des de la seva eficàcia reeixida. Allò no-renovable és quelcom que ha funcionat i ha aconseguit apartar de nosaltres allò contra el qual ell mateix es va constituir. Què era allò contra el qual els significats es van constituir? Aquesta és la pregunta que ens cal fer ara. El text d'Eliot que encapçala *Coneixement i Situació* ho indica clarament: «la por ancestral». Tota paraula és agent en la suspensió d'un silenci. La xerrameca que ens envaeix és tanta i tan constant, que no només ja no sabem què vol dir, sinó que ni tan sols recordem a què venia. Hem oblidat ja el silenci insuportable que aquella *logorrèica* cascada de paraules venia a cobrir. A aquests extrems ha arribat ja el nostre cansament: estem cansats, però pràcticament ja ni tan sols sabem de què.

El text d'Eliot continua, més endavant, senyalant per què cal no oblidar la por ancestral:

«El turment dels altres resta com una experiència incondicional, no malmesa per cap atrició posterior, El temps destructor és el temps que preserva.»

El temps que esborra els significats és el mateix que possibilita la seva restauració si ens adonem que el terror ancestral és una experiència *col·lectiva*. És per això que no cal oblidar el terror ancestral: aquest no és el meu terror, sinó que és el terror dels altres. El curs de la meua acció no ha pogut jugar a camuflar o amagar aquest terror, que en la vida dels altres apareix en tota la seva puresa. Contra les interpretacions heideggerianes de l'angoixa, l'estar exposat a la neutralitat de l'absència de sentit és ja una experiència col·lectiva, a la qual s'accedeix des de l'estat agonitzant dels altres en les seves recurrents capbussades en el no-res.

Coneixement i Situació és un exercici fenomenològic de reactivació dels significats de la teoria del coneixement des de la seva situació excessivament institucionalitzada, i sense perdre de vista això, «bastant inefable», dels terrors ancestrals.

Però també aquest exercici de reactivació necessita, 24 anys després, més enllà d'homenatges, ser reactivat. Per reactivar-se, necessita ser-ho des del present, el present d'aquest lector, i d'aquest autor, en les coses en les quals està ara. Per tant, se'm plantegen dues preguntes, que poden ser indicadores de la vida que aquest text ha despertat en mi, respecte als camins que l'autor ha seguit posteriorment a aquest text, i pel que fa a la part que a mi més em tocava comentar, que són les dues meditacions husserlianes.

a/ Que la reflexió sobre la teoria del coneixement hagi de tornar-se en «meditació històrica». La meditació històrica és la darrera forma que pren la fenomenologia husserliana després de tot un seguit de presentacions inadequades,

segons pròpia opinió de l'autor (*Investigacions Lògiques, Idees, Meditacions Cartesianes*). La torsió de la fenomenologia en meditació històrica ve donada probablement per motius contextuals, però presenta una sèrie d'estructures que ens la permet presentar com quelcom més que un simple «pensament que té en compte dades històriques i contextos». La fenomenologia com a meditació històrica consisteix en un moment metòdic fort, que es pot resseguir en el *Beilage III* a la *Krisis*, en la figura de la ziga-zaga del pensament i en la *Rückfrage*. Fins a on jo entenc, la meditació històrica fa una figura diferent de la del cercle hermenèutic, i no sé fins a quin punt fora bo explorar aquestes possibilitats de fundació, per complir un dels sentits que *Coneixement i Situació* posava com a objectius: «cal inflexionar l'interès històric en meditació històrica» (p. 14 de la segona edició).

b/ Aquest pobre deixeble ha sentit a parlar, en converses amicals, davant d'una bona taula i un bon cafè (això de la «bona taula» cada vegada amb més restriccions per a mi), d'una «teoria dels elements de civilització» que podria jugar algun paper en aquest tombant de la fenomenologia com a «meditació històrica». No he d'amagar que aquesta teoria, suggerida davant de bones taules, ha despertat en mi una gran curiositat. La metàfora dels elements de civilització és agafada de la taula dels elements de Mendeleiev. El sentit interessant de la imatge consisteix en que els elements es poden combinar per formar compostos, a la manera com la nostra civilització està formada per molts «àtoms civilitzatoris». Però, s'han trobat ja aquests àtoms? S'han deduït lleis de formació de compostos? Quines combinacions donen què, i seguint quines lleis?

c/ I sobretot: pot una «eidètica de la història» configurar-se sobre aquell model de la taula química dels elements? No són els elements una *substrucció* sobre la donació dels fenòmens en el món de la vida? Afegeix alguna cosa a la «fenomenologia de la comprensió» la superpoblació de paraules del món tècnic i científic amagades al dessota de les vivències del món de la vida? No corre el perill la «taula dels elements de civilització» de ser un agent a favor d'una acumulació de substruccions «de les ciències socials», o de les «ciències de l'esperit», sobre el món de la vida, de manera similar a la qual les ciències naturals ja han efectuat sobre el nostre món-entorn, tal i com va ser denunciat per Husserl en termes força precisos a la seva obra de 1936, la *Krisis*?

Estarem atents al seu desplegament a partir de la sèrie encetada amb el, fins ara, darrer llibre de Jordi Sales, *La captivitat inadvertida* (Galerada, 2014). Aquelles preguntes, però, volen figurar aquí com homenatges. Homenatges de la vida del pensament que *Coneixement i Situació* pot seguir generant 24 anys després de la seva publicació. El millor que es pot dir d'una obra és que, després d'una fèrtil vida intel·lectual, continui sent motor de noves investigacions, motor de noves preguntes, motor de nous debats.